

СПЕЦКОМПЛЕКТИ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ РОБОТИ ЗІ СЛІДАМИ І ЗРАЗКАМИ ЗАПАХУ ЛЮДИНИ

Розробкою спеціальних технічних засобів збирання слідів та отримання зразків запаху людини займалося, починаючи від першої публікації авторів одорологічного методу, в якій вже пропонувався пристрій для відбору запахів [1], чимало інших вчених [2, с.52-53, 59-60; 3, с.12-14; 8, с.9-11; 10, с.35-43, 73; 12, с.38-42; 13; 250, с.21-27; 17, с.24-32 та ін.].

Цілеспрямована розробка цієї складової частини методики боротьби із злочинами за допомогою слідів і зразків запаху людини була проведена відповідною проблемною групою Київської вищої школи МВС СРСР під керівництвом П.Д. Біленчука, яка розробила відповідний комплект технічних засобів [3; 4 та ін.], та спеціалістами ЕКЦ МВС Росії В.І. Старовойтовим і К.Т. Сулімовим, які запропонували найбільш вдосконалені та сучасні технічні засоби роботи зі слідами та зразки запаху людини [17 та ін.]. Проте багато інших авторів й на сьогоднішній день продовжують пропонувати прибор для відбору запахів та інші давно застарілі технічні засоби. Наприклад, в одному із довідників для слідчого 2003 р. видання як спосіб збирання слідів запаху людини вказувалося відсмоктування їх шприцом із наступним закачуванням повітря у прилад відбору запаху, відбір молекул запаху безпосередньо місткістю та адсорбування запахового сліду штучним запахоносіями, поміж яких пропонуються шматочки вати, бинта тощо [18, с.33].

Але два перших способи збирання слідів запаху людини пропонувалися ще авторами одорологічного методу у 1965 р. [1, с.74-75] і вже на початку 70-х років було доведено, що одорологічні дослідження на основі повітряної суміші слідів запаху людини не мають достатньо високої концентрації і тому не можуть гарантувати позитивні результати. Вихід з цієї ситуації був знайдений у застосуванні уніфікованих запахоносіїв у вигляді бавовняної тканини відповідного розміру, на який шляхом безпосереднього контакту протягом достатньо тривалого часу (від 30 хв. і більше, іноді декілька годин) адсорбувалися сліди запаху людини. При цьому вата, бинт та інші штучні матеріали не пропонувалися [5-15; 17 та ін.].

Враховуючі вказані обставини, що досі слідчим і дізнавачам пропонуються застарілі і вже давно відхилені технічні засоби і методи роботи зі слідами запаху людини, а існуючі сучасні технічні засоби поки-що достатнім чином не систематизовані, нами розпочаті спеціальні дослідження в цьому напрямку, результати якого зводяться до наступного.

Спочатку в межах роботи науково-дослідної групи з проблем одорології юридичного факультету Прикарпатського університету було розроблено два комплекти технічних засобів роботи із слідами та зразками запаху людини у вигляді одорологічного портфеля і одорологічного чемодана.

До складу спрощеного комплексу (одорологічного портфеля) пропонувалися такі технічні засоби збирання слідів і зразків запаху людини:

- 20 уніфікованих запахоносіїв у вигляді чистих шматочків білої бавовняної тканини на зразок байки або фланелі розміром 150x200 мм, overlожені по контуру з метою багаторазового їх використання після належної дезодоризації;

- 10 стерильних п'ятишарових шматочків медичного бинта;
- 1 рулон побутової алюмінієвої фольги;
- 1 рулон звичайного поштового обгорткового паперу;
- 30 паперових поштових конвертів різного розміру;
- розбризкувач із дистильованою або проточною водопровідною водою об'ємом близько 250 мл;

- 2 пари гумових рукавичок;
- 2 шматки чистого поліетилену розміром 300x300 і 400x400 мм;
- 2 великих анатомічних пінцети;
- 1 малий анатомічний скальпель;
- 1 рулон міцного обгорткового шпагату, іншої мотузки, краще взутевої нитки;

- 50 шматочків тонкого паперу для письма розміром 50x50 мм з відтисками печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали;

- 1 тюбик клею ПВА об'ємом близько 250 мл;
- 3 упаковки вузької і 2 упаковки широкої липкої стрічки «скотч» або іншої подібної липкої стрічки;

- 1 кулькова або інша авторучка;
- 1 канцелярська гумка [9, с.185-186].

Основна перевага рекомендованого комплексу технічних засобів полягала, з одного боку, в його простоті і доступності для самостійного поповнення правоохоронними органами, а з іншого, – у можливості забезпечити досить високу якість збирання слідів і зразків запаху людини.

У той же час за допомогою спрощеного комплексу може бути забезпечене збереження слідів індивідуального запаху людини тільки приблизно до шести місяців, чого, певна річ, досить для підготовки матеріалів і призначення одорологічної експертизи. Однак в цьому випадку виникає необхідність у повторному лабораторному збиранні слідів або отриманні зразків індивідуального запаху людини з направлених на дослідження первинних або похідних вірогідних носіїв слідів запаху людини. Дана процедура не викликає ускладнень в експертів одорологічної лабораторії, але в деяких випадках, що визначаються виключно характером і умовами попереднього знаходження і подальшого збирання вірогідного носія індивідуальних слідів запаху людини, все ж не зможе забезпечити необхідну «робочу» концентрацію цих слідів.

Саме тому нами було запропоновано і **повний** комплект технічних засобів збирання слідів і зразків запаху людини – одорологічний чемодан, поповнення якого, хоч і дещо ускладнене, але також доступне правоохо-

ронним органам на місцях. В одорологічний чемодан, крім технічних засобів спрощеного комплекту, були включені:

- 5 стерильних скляних місткостей об'ємом близько 500 мл із металевими кришками, що герметично загвинчуються, які доцільно вдосконалити таким чином, щоб у слідчого з'явилася можливість запечатати місткість печаткою і пломбувачем, а також разом із понятими засвідчити підписами та іншими необхідними написами таку упаковку;
- 1 пломбувач, 10 пломб і рулончик пломбувального дроту;
- 10 листочків звичайного паперу для письма розміром 70x150 мм для виконання на скляній місткості засвідчувальних написів слідчого і понятих [9, с.187].

Наявність в одорологічному чемодані стерильних скляних місткостей об'ємом 500 мл з металевими кришками, що герметично загвинчуються, дозволяє безпосередньо законсервувати уніфікований запахоносій таким чином, щоб забезпечити збереження слідів індивідуального запаху людини до півтора і більше десятка років [6, с.225].

Консервація уніфікованого запахоносія прямо в скляну місткість дозволяє експертам використати його безпосередньо в одорологічному дослідженні без повторних операцій із збирання на нього слідів запаху людини з направленою первинною або іншою, крім уніфікованого, похідного носія слідів індивідуального запаху людини.

Обидва способи герметизації скляних місткостей поширені у харчовій промисловості, а тому не виникає особливих труднощів у самостійній комплектації одорологічного чемодана такими місткостями після належної їх дезодоризації (шляхом їх миття і просушування).

Відсутність можливості здійснити запропонований вище спосіб вдосконалення конструкції даної місткості та її кришки в частині забезпечення печатування їх печаткою і пломбувачем слідчого може компенсувати належна паперова упаковка цієї скляної місткості із законсервованим уніфікованим запахоносієм, неконтрольоване порушення якої повинно включатися системою засвідчувальних заходів.

Факт належної дезодоризації оверложених за контуром уніфікованих запахоносіїв, п'ятишарових клаптів медичного бинта, скляних місткостей з металевими або скляними кришками, гумових рукавичок і пінцетів повинен добре сприйматися всіма учасниками слідчої дії, в рамках якої здійснюється збирання слідів або отримання зразків індивідуального запаху людини.

Отже, названі технічні засоби задалегідь зазнають дезодоризації та упаковуються кожний окремо в 2 шари фольги. Така упаковка вміщується в поліетиленовий пакет разом з довідкою приблизно наступного змісту: «Старший слідчий прокуратури м. Івано-Франківська, радник юстиції І.І. Іванов здійснив дезодоризацію уніфікованого запахоносія у вигляді оверложеного за контуром клаптя фланелевої тканини білого кольору розміром 150x200 мм шляхом його прання в теплій мильній воді з пральним порошком «Лотос», подальшого ретельного полоскання у проточній воді і просушування. Всі вказані операції здійснювалися в гумових рукави-

чках, при відсутності різких фонових запахів і без доступу сторонніх осіб. Після цього уніфікований запахоносій був герметично запакований у два шари чистої побутової фольги і разом з цією довідкою був поміщений у стерильний поліетиленовий мішечок. Дата, підпис, відтиснення печатки прокуратури м.Івано-Франківська» .

Проте в ході практичної реалізації вказаних комплектів технічних засобів роботи зі слідами запаху людини – їх виготовлення та апробування, виявилися певні незручності та недоліки, у силу чого з'явився новий комплект таких технічних засобів. По-перше, з'ясувалося, що за умов промислового виготовлення комплекту технічних засобів роботи зі слідами запаху людини доцільно мати єдиний комплект – одорологічну валізу. Декілька перших зразків такої валізи і були виготовлені за нашими проектами фахівцями Науково-дослідного інституту МВС України «Спецтехніка» .

По-друге, піддані дезодоризації уніфіковані запахоносії краще за все зберігати у одній з скляних місткостей валізи, яка також має відповідні засоби опечатування печаткою слідчого (дознавача; спеціаліста НДЕКЦ МВС України).

По-третє, для розташування п'яти місткостей для консервації уніфікованих запахоносіїв з ймовірними слідами запаху людини в одорологічній валізі місця недостатньо, тому їх виявилось всього чотири. Кожна з них була обладнана засобами для опечатування не печаткою слідчого чи для опломбування, а для наклеювання поверх аркушем паперу 50x50 мм. На ньому заздалегідь повинні бути відбитки печатки правоохоронного органу, в якому працює слідчий (дознавач), а перед наклеювання на відповідну бирку на цьому папері виконуються підписи слідчого і понятих. Це може запобігти фальсифікації, яка принципово можлива при опечатуванні і опломбуванні місткості. Печатка і пломбувач знаходяться у руках однієї людини – слідчого чи дознавача, що не виключає наступну фальсифікацію, коли після проведення слідчого дії слідчий чи дознавач міг самостійно порушити упаковку, замінити запахоносії чи внести інші зміни і потім самостійно опечатати та опломбувати цю місткість.

По-четверте, нова одорологічна валіза комплектується клаптиками фланелі чи бавовняної тканини (тієї ж що й уніфіковані носії) розміром 50x50 мм для отримання на них зразків індивідуального запаху людини у вигляді зразків крові. У попередньому комплекті з цією метою пропонувалися такі ж за розміром п'ятишарові клаптики бинта, які, як виявилось в ході апробування, незручні в користуванні, їх шари відділялися тощо. Нові ж клаптики таких недоліків вже не мали. Окрім цього, оверложення цих клаптиків по контуру як й уніфікованих запахоносіїв робило не тільки більш зручними маніпуляції з ними, а й надавало можливість проводити їх попередню і наступну дезодоризацію, останню – з метою повторного їх використання.

По-п'яте, одорологічна валіза була укомплектована окремою скляною місткістю для зберігання таких клаптиків, які пройшли попередню дезодоризацію. Ця місткість герметична і також має засоби опечатування печаткою слідчого (дознавача).

По-шосте, в одорологічну валізу були додатково включені чотири скляні місткості для зберігання клаптиків фланелі із свіжими зразками крові. Кришечки вказаних місткостей мають таку конструкцію, яка дозволяє, з однієї сторони, висихати крові, а з іншої – опечатати їх таким же чином, як і скляні місткості з уніфікованими запахоносцями. Це дозволяє після отримання зразків індивідуального запаху людини у вигляді зразків її крові скляні місткості зберігати в кабінеті слідчого до тих пір, доки кров не висохне. Після чого слідчий у присутності понятих і доцільно того ж спеціаліста (медичного працівника), який раніше фактично отримував зразки крові, повинен вилучити ці клаптики, впакувати у звичайний поштовий конверт, опечатати його і у такому вигляді направити ці зразки в одорологічну лабораторію. Адаже ж висушені зразки крові зберігають індивідуальний запах людини без будь-якої консервації протягом 16-18 років. Скляні ж місткості, в яких зберігалися клаптики фланелі із кров'ю людини, після цього піддаються промиванню, дезодоризації і використовуються для тимчасового зберігання інших клаптиків з кров'ю людини.

Таким чином, скляна місткість для зберігання уніфікованих запахоносців, які піддані дезодоризації і підготовлені для збирання на них ймовірних слідів запаху людини, скляна місткість для зберігання аналогічних клаптиків фланелі для отримання зразків крові людини і чотири скляні місткості для тимчасового зберігання цих клаптиків із свіжою кров'ю до її висихання є незмінними технічними засобами одорологічної валізи. Скляні ж місткості із законсервованими уніфікованими носцями ймовірних слідів запаху людини направляються в одорологічну лабораторію, а тому є розхідними технічними засобами одорологічної валізи.

По-сьоме, немає потреби гумові рукавички піддавати дезодоризації. Практично, це призводить до їх руйнування і ненадійності при роботі з одорологічними об'єктами. Тому краще ці рукавички визнати змінними технічними засобами одорологічної валізи і кожний раз валізу укомплектовувати хірургічними гумовими рукавичками, які продаються вже у стерильній упаковці.

Новий варіант одорологічної валізи має й деякі інші переваги із раніше запропонованими комплектами технічних засобів роботи зі слідами запаху людини.

Список літератури: 1. Безруков В.В., Винберг А.И. и др. Новое в криминалистике // Соц. законность. М., 1965. №10. 2. Биленчук П.Д., Ермаков А.С. и др. Фиксация результатов применения служебно-розыскной собаки. Фиксация и изъятие образцов запаха // Фиксация результатов осмотра места происшествия: Справочное пособие для следователей. К., 1981. 3. Биленчук П.Д., Лукьянчиков В.Д. и др. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступлений / Учеб. пособие. К., 1993. 4. Биленчук П.Д., Золотарь Н.С. и др. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений / Метод. пособие. К., 1994. 5. Гриценко В.В., Обидин А.Б. и др. Образование, сохранность и возможность исследования запаховых следов человека: Методические рекомендации. М., 1999. 6. Инструкция по изъятию, консервации запаха человека. К., 1993. 7. Инструкция по обнаружению, изъятию и консервации запаха человека в

целях его использования для раскрытия и расследования преступлений / В.И.Старовойтов, К.Т. Сулимов. М., 1985. 8. Кириченко А.А., Кириченко И.Г. и др. Краткие методические рекомендации по собиранию следов запаха человека и подготовке материалов на одорологическую экспертизу (для следователей, экспертов и судей). Одесса, 2000. 9. Кириченко О.А., Басай В.Д. Основы юридической одорологии. Лекція №7 // Актуальні проблеми юридичної науки / Навч. посібник для магістрів-правознавців. Івано-Франківськ, 2001. 10. Кисин М.В., Петранек Г. и др. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений / Пособие / Под общей ред. М.В. Кисина. М., 1983. 11. Методические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии // Сб. науч. тр. М., 1992. 12. Миколаюнс В.С. Технические средства изъятия и консервирования запаховых следов. Особенности осмотра места происшествия при работе с запаховыми следами // Использование консервированного запаха в раскрытии краж и преступлений против личности. Рига, 1984. 13. Памятка по изъятию запаховых следов человека на местах происшествия и отбору образцов индивидуальных запахов проверяемых лиц / В.И.Старовойтов, К.Т. Сулимов. М., 1988. 14. Рекомендации по изъятию запаховых следов человека на местах происшествий и отбору образцов индивидуального запаха проверяемых лиц // Бюллетень Следственного комитета РБ. Минск, 1997. 15. Рекомендации по работе с запаховыми следами человека при проведении следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий / В.В. Гриценко, А.Б. Обидин и др. М., 2000. 16. Салтевский М.В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений: Лекция. К., 1982. 17. Сулимов К.Т., Старовойтов В.И. Использование запаховой информации с мест происшествий в раскрытии и расследовании преступлений: Метод. рекомендации. ВНИИ МВД СССР, 1989. 18. Шепітько В.Ю. Запахові сліди // Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / Панов П.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.Є. та ін. К., 2003.

Надійшла до редколегії 19.03.03